

Litteraturgranskningar

Litteraturredaktör: Björn Östbring

Ziblatt, Daniel, 2017. *Conservative Parties and the Birth of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Anmälan av Jakob Heidbrink

Den centrala frågan i Daniel Ziblatts nyutkomna *Conservative Parties and the Birth of Democracy* är hur det kom det sig att två länder av liknande ekonomisk och social utveckling under senare delen av 1800-talet, nämligen Storbritannien och Tyskland, kunde utvecklas så radikalt olika politiskt? Båda länderna präglades av stor ekonomisk ojämlikhet, väletablerade traditionella eliter och snabb och framgångsrik industrialisering. Samtidigt utvecklades Storbritannien i till synes jämn takt mot den moderna formen av demokrati, medan den tyska demokratin under hela perioden var outvecklad och slutligen under 1900-talet spektakulärt fallerade. Hur ska denna skillnad förklaras?

Ziblatt börjar sin bok med att presentera sin tes: den avgörande skillnaden låg i hur de pre-demokratiska eliterna svarade på den utmaning som demokratin utgjorde för deras intressen. I övergångar från icke-demokrati till demokrati hotas de etablerade eliterna, vars socioekonomiska bas utgörs av nedärvd makt och förmögenhet. Dessa eliter har således starka incitament att stå emot demokratin som sådan. Men eliternas slutliga förhållande till demokratin kommer att präglas av deras bedömning av hur allvarligt det demokratiska hotet mot deras intressen till syvende og sist är. Bedömer man sig vara i stånd att begränsa den skada som demokratin kommer att medföra för ens intressen? Denna bedömning påverkas centralt av huruvida de

gamla regimbärande skikten tror att de kan eller befarar att de inte kan vinna framgång i val. Eliternas beteende påverkas därför av hur starka de bedömer att det eller de partier är som företräder deras intressen. Sist och slutligen är alltså demokratins framgångar och dess chanser till överlevnad beroende av konservativa partiets styrka: är de konservativa partierna svaga, kommer eliterna att frukta sin undergång under en demokratisk regim; är de konservativa partierna starka, kommer eliterna att bedöma det som möjligt att försvara sina intressen också i ett demokratiskt system. Detta påverkar på ett avgörande sätt eliternas beteende vis-a-vis det demokratiska "hotet", det vill säga huruvida man reagerar med repressivt motstånd eller med ett gradvis accepterande av demokratin. "[U]ltimately, we cannot understand the course of a country's democratization trajectory without factoring in the role of democracy's adversaries".

Ett partis styrka beror enligt Ziblatt på två faktorer: (i) huruvida partiet driver frågor som kan tala till bredare lager i befolkningen än enbart till eliterna och (ii) hur starkt partiet är organisatoriskt. Det senare är dels en funktion av det förra i det att masspartier har helt andra möjligheter till effektivt gestaltande av valkampanjer och till att få väljarna att gå och rösta än elitbaserade partier, men dels också en funktion av partiets struktur. Ett parti med svag ledning och centrum, som måste lita till oberoende närstående intressegrupper för mobilisering av väljarna samt bereda dessa grupper inflytande över partiets själva politik, riskerar att kapas av fundamentalister för vilka ideologisk renhet är viktigare än valframgångar. Endast om partiet har en genuin massbas och har avskärmat den av kompromisser präglade politiska vardagen från

gräsrötternas inflytande kan det vara stabilt och pålitligt nog för att försvara de gamla eliternas intressen även under villkor av en fullständig demokrati.

Ziblatt försvarar denna tes plausibilitet genom att hänvisa till forskning avseende sentida övergångar till demokrati i Sydostasien, Östeuropa och Nordafrika, där det visat sig att det är eliternas tro att kunna överleva ett regimskifte som på ett avgörande sätt påverkar deras beredskap att tillåta ett sådant skifte. Ziblatt visar vidare att brittiska eliter under 1800-talet reellt fruktade för sin framtid och återkommande lekte med tanken att möta demokratisträvandena med icke-konstitutionella medel. Någon klar stig från 1688 till det alltmer demokratiserade 1800- och 1900-talet i Storbritannien, som emellanåt postuleras, finns inte. Frågan är alltså: hur kunde de brittiska eliterna övervinna sin rädsla och varför gav de vid några viktiga tidpunkter i den brittiska historien (1832, 1867, 1884, 1909, 1911) med sig, snarare än att förhindra att demokratin gjorde ytterligare framsteg? Och varför gjorde de tyska konservativa eliterna inte det?

Ziblatt granskar efter denna inledning sina två centrala fall, Storbritannien och Tyskland, i närmare detalj, och dessa avsnitt utgör huvuddelen av boken. Här blandas en mängd material till en enligt min mening lyckad enhet: Ziblatt använder så olika källor som marknaden för statsobligationer och privat korrespondens mellan konservativa politiker, samtida dagspress och partiernas arkiv, liksom även en stor mängd tidigare forskning, som led i argumentationen för sin tes. I vad mån argumentationen står emot kritisk granskning av alla de källor som Ziblatt anfår får förstås senare forskning utvisa, men argumentationen är på sina egna grunder både plausibel och övertygande.

Ziblatt börjar med Storbritannien, det fall som ofta framhävs som paradexemplet på en stabil demokratisering redan långt innan den moderna demokratin fick sitt slutliga genombrott. Ziblatt visar att denna demokratisering i

själva verket var långt ifrån stabil, utan att det återkommande under 1800-talet fanns tillfällen vid vilka det konservativa partiet och de eliter det representerade endast mycket motvilligt steg tillbaka och lät demokratiseringsprocessen ha sin gång. Vid vissa tillfällen fanns det till och med radikala element inom partiet som funderade på icke-konstitutionellt motstånd mot demokratin. Allt detta korrelerar Ziblatt med det konservativa partiets organisatoriska utveckling, från början av ett embryo till ett centralt partikansli i samband med rösträttsreformen 1832, via konservativa framgångar när väl en mera professionaliserad kader av partifunktionärer började utvecklas vid 1800-talets mitt, till partiets förmåga att i samband med striden kring *Home Rule* för Irland stå emot såväl Randolph Churchills försök att erövra partiordförandeposten från partiets periferi som kraven på att använda den på *Home Rule* följande konstitutionella krisen till att ta över staten med våld. Han ägnar därvid avseende den senare delen av den undersökta perioden särskild uppmärksamhet åt det konservativa partiets förhållande till *Pimrose League*. Denna konservativa gräsrotsrörelse utgjorde partiets bas i de breda befolkningslagren och frågan är hur partiet lyckades hålla kontroll över denna rörelse, snarare än att kapas av den. Här framhäver Ziblatt partiets för sin tid strama organisation och det därav följande relativa oberoende som partiets parlamentsledamöter åtnjöt även i förhållande till den gräsrotsrörelse av vilken de var beroende. I samband med detta noterar Ziblatt också hur det konservativa partiet i Storbritannien lyckades hitta klassövergripande politiska teman i *God, King, Empire* som tillät det att bryta ur sin snäva cirkel av traditionella eliter och vinna anhängare i bredare lager. Det brittiska konservativa partiet var även i förhållande till sina liberala motståndare stramt organiserat och förväntade sig kunna vinna demokratiska val: dess grundläggande styrka tillät det också att hantera valförluster och till och med sådana hårda slag som avskaffandet av

House of Lords veto 1911. Med det självförtroende som en bred bas och valframgångar gav de konservativa skikten hade de helt enkelt ingen anledning att driva striden mot demokratin till det yttersta. Man kunde ge vika gradvis och undvek skapa en situation i vilken oppositionen tog sin tillflykt till revolution.

Ziblatts kontrastexempel är Tyskland. Varken 1848 eller när Tyskland enades och på riksnivå fick en ograderad valrätt för breda grupper 1871 lyckades de konservativa formera sig till något stramt organiserat parti, vilket bland annat hade att göra med Tysklands federativa struktur och med de religiösa schismer som också präglade den tyska adeln. Någon motsvarighet till *God, King, Empire* hittade de tyska konservativa aldrig. Det konservativa partiet byggdes upp nedifrån och de lokala och regionala förbunden, som ofta fick fastare organisatoriska former endast i samband med val, behöll makten inom partiet. Något verkligt centrum i partiet som hade kunnat frestas och tämjas av valframgångar uppstod aldrig. Till denna utveckling bidrog också den preussiska graderade valrätten, som gav lokala markägande eliter oproportionerligt stor makt i Preussen och därmed i riket: då Preussen som största stat i den federation som utgjorde Tyska Riket kunde blockera alla reformer i bredare bemärkelse, behövde de konservativa helt enkelt inget parti med förankring i de breda befolkningslagren – så länge Preussen var i konservativ hand, var också Tyskland det. Istället för att söka en bred bas litade eliterna därför ända fram till Första världskrigets utbrott till valmanipulation och de lokala eliternas makt över väljarna för att säkra sin ställning. När Bismarcks anti-socialistiska lagstiftning gick ut 1890, fann sig de konservativa således i ett trängt läge vis-a-vis det välorganiserade och effektiva SPD. För att komma ur denna situation knöts kontakter och allianser med bland annat jordbrukets intresseorganisation *Bund der Landwirte*. Medan dock det konservativa partiet i Storbritannien lyckades behålla makten över villkoren för dess allians med

Pimrose League, förlorade det konservativa partiet i Tyskland striden med de mera radikala krafterna i *Bund der Landwirte*. Zibblatt visar hur *Bund der Landwirte* lyckades avkräva konservativa parlamentsledamöter trohetseder till organisationen och hur konservativa politiker som uppfattades gå emot jordbrukets intressen straffades. Detta ledde till en brist på flexibilitet hos det konservativa partiet som slutligen gynnade dess mest radikala element. Liknande gäller andra strukturella beroenden, som beroendet av olika föreningar till främjande av den tyska flottan. Zibblatt kallar det tyska konservativa partiet ”poröst”, varmed han betecknar avsaknaden av en kärna i partiet som pålitligt och framgångsrikt kan delta i det demokratiska politiska spelet.

Efter revolutionen 1918 fann sig de konservativa i Tyskland plötsligt konfronterade med demokratiska spelregler och med en dominerande demokratisk koalition som i det första valet efter kriget vann 76 procent av rösterna. Vid det laget hade det konservativa partiet ingen bred väljarbas och ingen stark intern organisation. Zibblatt följer det konservativa partiet DNVP:s interna utveckling och strider och visar att perioden av förhållandevis central styrning genom partiets riksdagsgrupp mellan 1924 och 1928 sammanfaller med partiets och Weimarrepublikens mest framgångsrika tid. Samtidigt var DNVP:s styrka skenbar: partiet var fortsatt beroende av extern hjälp för väljarmobilisering och de lokala och regionala förbunden hade det avgörande ordet i utformningen av partiets politik. Partiet utgjorde sålunda mera ett förbund av konservativa krafter än ett centrum mot vilka konservativa krafter graviterade. Båda faktorerna, men i synnerhet den senare (de lokala och regionala förbundens avgörande ställning inom partiet), användes sedan av Alfred Hugenberg och hans allierade från mitten av 1920-talet till att underminera den konservativa riksdagsgruppen och till att överta partiet från dess periferi, samt till att leda partiet i alltmer radikal

riktning. Resultatet som Hugenberg därigenom åstadkom var en splittring av det konservativa spektrat och utrymme för NSDAP att komma till makten. DNVP:s andel av rösterna sjönk till sju procent, och flera olika partier uppstod på den konservativa kanten. I det läget började DNVP samarbeta med NSDAP för att främja sin egen politik och gav NSDAP respektabilitet, bara för att sedan se sig utmanövrerad av Hitler i januari 1933.

Den avgörande skillnaden mellan Storbritannien och Tyskland i deras utveckling mot modern demokrati var alltså, med Ziblatts argumentation, att det konservativa partiet i Storbritannien fick fasta former och bred förankring redan långt före det demokratiska genombrottet, medan de tyska konservativas försök att skapa någon sådan organisation påbörjades först när demokratin redan var ett faktum – alltför sent för att skapa en enande kraft i högermarginalen av det politiska spektrat. Denna skillnad innebar att det brittiska partiet hade kraft att stå emot sina radikala flyglar när dessa väl blev betydelsefulla i takt med demokratiseringen, medan det tyska partiet blev föremål för ett spel av krafter som låg utanför partiet. Skillnaden mellan det brittiska och det tyska fallet låg alltså i hur de krafter som var principiellt tveksamma till demokratin var organiserade: ju bättre rustade för den demokratiska tävlan, ju starkare de var, desto mindre radikalt motstånd bjöd dessa krafter demokratin.

Ziblatt diskuterar mot bakgrund av dessa detaljerade studier avslutningsvis också kort några andra exempel, framför allt Sverige, Spanien och Frankrike. Han visar att den svenska konservativismen på samma sätt som den brittiska redan före demokratins genombrott hade lyckats bygga en slagkraftig organisation och därför kunde ge vika inför de demokratiska krafterna, samt länge tävla med socialdemokratin om makten, och det trots att också stora delar av den svenska konservativismen var principiellt tveksamma till demokratin som sådan. Exemplet Spanien däremot är en upprepning av den tyska

erfarenheten: när monarkin plötsligt föll, togs de konservativa snabbt över av sina mest radikala flyglar och hade inget annat än våld att sätta emot republikanernas ambitiösa demokratiseringsprogram. Exemplet Frankrike är, som Ziblatt själv medger, mera problematiskt. Enligt hans analys var de konservativa just precis starka och eniga nog för att förhindra att högerradikala grupper tog över staten före 1940. När dock Frankrike föll, visade sig de konservativas inre sammanhållning vara för svag för att förhindra den auktoritära Vichyregimen. Slutligen anknyter Ziblatt till de redan inledningsvis nämnda utomeuropeiska exemplen. Han konstaterar att hans modell – att demokratins överlevnad och styrka centralt hänger samman med hur väl de intressen som uppburit föregående regim är organiserade – lyckas förklara anomalier i den historiska utvecklingen som andra modeller inte kan hantera.

Boken är behagligt skriven och trots sitt komplexa budskap lättläst. Som sagt återstår att se hur väl Ziblatts tes håller när kritiker haft tid att nagelfara boken, men argumentationen är på sina egna grunder plausibel och väl underbyggd. Ziblatt argumenterar öppet och ärligt, förklarar genomgående välvilligt konkurrerande förklarande modeller och identifierar tydligt de svagheter han ser i dessa modeller. Boken framstår som ett ytterst viktigt bidrag till att förstå demokratiska transitioner i historien.

Den lucka i argumentationen som jag kan skönja, är Ziblatts styvmoderliga behandling av den tyska splittringen som förklaring till demokratins långsamma utveckling där. Medan nationalismen förstas var en stark kraft i Tyskland, var de regionala identiteterna mycket starka och i viss mån saknades den enighet i det nationella projektet som torde vara förutsättning för demokratins genombrott. Exempelvis titulerades kejsaren "vår höga allierade", inte "ers Majestät", i det republikanskt sinnade Hamburg, och var den tyska hären organiserad enligt delstatliga komponenter under övergripande prussisk

ledning. Motsättningar mellan de olika stakterna torde, också de, utgöra en viktig del av problemet att organisera en enande konservativ kraft. Zibblatt diskuterar detta fenomen, men det utgör en marginell punkt i hans argumentation. Samtidigt lyckades SPD och det katolska *Zentrum*-partiet samla en bred massrörelse över hela Tyskland, så att det historiska och kulturella argumentet kanske ändå inte har den vikt som ofta tillskrivs den. En längre och mera systematisk analys av denna faktor hade dock varit önskvärd.

Detta förtar dock inte styrkan i Ziblatts argumentation. Den torde dessutom kunna utvecklas till att bli än mer generell. Utan att Zibblatt själv diskuterar detta framstår hans modell nämligen som användbar även i förklaringen, inte bara av historiska, utan också av aktuella skeenden. Jag kommer under läsningen av boken att fundera på den utveckling inom svenska Moderaterna som mot slutet av 1990-talet och början av 2000-talet innebar att den traditionellt konservativa falangen inom partiet tappade mark mot de globaliseringsvänliga liberalerna i partiet, och att detta ledde till en intern splittring i den allians som Moderaterna utgör. Den försvagning av partiets centrum som blev följderna av den konservativa flygelns missnöje kan då ironiskt nog anses ha skett i samma ögonblick som ledningen började anklagas för att vara för dominerande. Detta kan ha bidragit till Sverigedemokraternas tämligen kometartade uppgång i svensk politik. På liknande sätt kan man fundera på huruvida Socialdemokraternas vilshenhet efter murens fall och den därav följande svårigheten för partiets centrum att kontrollera händelserna i partiets periferi kan vara anledningen till Socialdemokraternas i vart fall tillfälliga oförmåga att motstå mera radikala identitetsbetonade vänsterfalanger. Det förefaller mig mot bakgrund av partiernas kris inte omöjligt att den radikaliserings av svensk politik som vi iakttagit över senare år har sin grund i en fundamental förlust av förmågan i partiernas centrum att kontrollera politiska skeenden i deras periferi.

Ziblatts analys framhäver med andra ord de politiska partiernas centrala ställning i den moderna demokratin, och det inklusive sådana partier som organiserar intressen som egentligen är tveksamma till demokratin som styrelseskick. Analysen komplicerar också det ofta framförda önskemålet om medlemsdemokrati inom partierna och kritiken mot såkallad "toppstyrning". Ziblatts modell gäller i snäv bemärkelse endast övergången till demokratin och endast de partier som representerar pre-demokratiska krafter. Men jag undrar om den inte har potential att vara bredare än så.

Boken är enligt min mening nydanande och läsvärd.

Jakob Heidbrink är verksam vid Juridiska institutionen, Göteborgs universitet.
E-post: jakob.heidbrink@law.gu.se

Snyder, Timothy, 2017. *Om tyranni: tjugo lärdomar från det tjugonde århundradet*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Anmälan av Helen Lindberg

"Historien upprepar sig inte men den ger lärdomar". Så inleder Timothy Snyder sin lilla pamflettskrift *Om tyranni*. Den är skriven, som det verkar, i ett enda engagerat flöde troligen inspirerat av den stundens transartade chock som Donald Trumps valseger den 8 november 2016 försatte inte bara Snyder utan de flesta av oss i. På valdagen köade jag utomhus i timmar, lät mig fösas omkring i ett stort konferenscenter tillsammans med tusentals andra under kvällen på Demokraternas valvaka i Javits Center i New York. Större delen av kvällen spenderades stående utan mat och dryck tätt packad med andra exalterade demokrater tillresta från hela USA. Vi stod alla ut därför att vi visste att vi skulle fira att USA äntligen skulle få sin första kvinnliga